

УДК 332.01

ДОДАНА ВАРТІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ – ПІДПРИЄМЦЯ, ВЛАСНИКА ТА КОНТРОЛЕРА

Ігор Гурняк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19/304, м. Львів, Україна, 79000;
тел. (032) 239-46-02, e-mail: ag.kpl.lviv@gmail.com*

Для реалізації моделі формування ефективної економіки необхідно надати громаді можливість функціонувати як підприємець, власник, контролер та гарант дотримання законодавства. Це можливо в умовах поєднання напрацьованих українських учених у сфері фізичної економії, інноваційної та інституційної економіки, теорії вільної громади та реалізації такої моделі на практиці. Інновацію у такій моделі слід сприймати як винахід, що сприяв нагромадженню, виробництву чи ефективнішому використанню енергії, а не лише як винахід, що отримав комерційне застосування. Тестування засвідчує, що дотримання конституційних засад у сфері функціонування громади дає змогу виконувати поставлені завдання навіть в умовах спротиву неефективних, з точки зору формування доданої вартості, державних структур.

Ключові слова: додана вартість; громада; підприємець; власник; контролер.

Розглядаючи поняття доданої вартості у господарській діяльності чи у наукових дослідженнях, можна спостерігати різні варіанти його трактування. У підходах до ідентифікації доданої вартості тривалий час простежували цілковиту інерційність та невідповідність до потреб сучасної економіки.

З позиції інноваційної економіки найадекватнішим щодо об'єкта дослідження є таке визначення: додана вартість – це конкретні особливості продукту, який користується попитом, що виходить за рамки очікуваних стандартів, і забезпечує щось більше за незначних витрат або їхньої відсутності. Це спричиняє розвиток та конкурентні переваги для виробника [1].

Марі Бейц трактує створення доданої вартості як такої, що передбачає: інформацію попиту споживача, регулярний діалог із клієнтом, забезпечення потреб споживача, дослідження ринку, створення продукту, що задовольнить потребу [2].

Маркус Каучі вважає, що вартість можна назвати доданою лише у випадку, коли можлива справді користь у перспективі за вдосконалення конкретного продукту [3].

Не втрачають своєї актуальності погляди та ідеї українського економіста Сергія Подолинського [4]. Зокрема, на думку науковця, людина своєю працею не створює ні матерії, ні енергії. Головна мета людства у праці – збільшення енергетичного бюджету.

На думку Миколи Руденка, послідовника С. Подолинського, енергія прогресу – це абсолютна додаткова вартість, джерелом якої є космічне випромінювання, а її здобуття людьми можливе завдяки використанню фотосинтезу [5]. Земля є первинним джерелом додаткової вартості. Праця лише спрямовує енергетичні потоки, що виробляє земля.

Доцільно звернути увагу на трактування поняття доданої вартості О. П. Лісовським. Автор вважає, що абсолютна додана вартість формується з первинно залученої енергії від аграрно-економічної діяльності та додатково залученої збереженої енергії [6]. Відносна додана вартість формується через примноження енергії за рахунок застосування промисловості та науки.

Важливою у цьому руслі є спроба поєднання фізичної економії та теорії вільної громади. Це необхідно для того, щоб виявити основні рольові функції у формуванні доданої вартості можливої в Україні еколого-соціогосподарської системи.

Головним аспектом теорії вільної громади є право територіальних громад вирішувати питання місцевого значення, що є природним, а не надається державою, як у державницькій теорії. Д'Аргенсон ідентифікував громаду за цією теорією як публічно-правову корпорацію [7], а німецький юрист Альтузіус сформулював принцип субсидіарності. Виходячи з близького нам польського досвіду, можемо ідентифікувати таку громаду як підприємця.

У розвинених європейських країнах в основу сучасного місцевого самоврядування покладено теорію вільних громад, за якою місцеве самоврядування визнають самостійним та незалежним від центральної влади інститутом. Для ефективної реалізації такого підходу на практиці необхідні певні передумови: демократичні традиції, відповідний рівень політичної культури та достатній рівень розвитку громадянського суспільства. Система місцевого самоврядування за цих умов характеризується такими рисами (ознаками): наявність чітко усвідомлених суспільних інтересів та готовність громадян брати на себе політичну відповідальність за прийняті рішення; діяльність органів місцевого самоврядування має демократичний та прозорий характер; реалізується принцип субсидіарності; посадові особи органів місцевого самоврядування мають спеціальну освіту та дотримуються особливої етики.

Поєднання фізичної економії з інституційною економікою та інноваційною економікою дає змогу представити абсолютну та відносну додану вартості у такий спосіб:

Потенційними користувачами абсолютної та відносної доданої вартості, відповідно, є: держава, територіальна громада, окремий громадянин. Усі інші користувачі – похідні від цих трьох.

Рольовий розподіл можна представити так:

Таблиця 1

Джерела та сутнісні характеристики абсолютної доданої вартості
(запропоновано автором)

Енергія, що надходить	Енергія, що надійшла раніше і трансформується
Сільськогосподарська продукція	Газо-, вугле- та нафтовидобуток
Вітрова енергія	Теплоенергетика
Сонячна енергія	Виробництво біогазу
Атомна енергія	Гідроенергетика
Інше	Інше

Рис. 1. Джерела та сутнісні характеристики відносної доданої вартості
(запропоновано автором)

1. Абсолютна додана вартість: енергія, що надходить.

Держава:

- згідно з теорією вільної громади – гарант дотримання Конституції та законодавства, користувач;
- згідно з державницькою теорією – гарант дотримання Конституції та

законодавства, власник.

Чи може держава поводити себе як підприємець? Якщо йдеться про підтримку фундаментальної науки, роль держави очевидна. Водночас інновація передбачає самостійність суб'єкта – реалізатора інновації. Держава як велика громіздка корпорація суттєво програє у створенні інновації невеликим компаніям. Держава, зазвичай, продукує надмірні трансакційні витрати за рахунок необхідності утримання громіздкого бюрократичного апарату. Також держава не володіє точними знаннями щодо потреб громадян на конкретній території та особливостей цієї території.

Територіальна громада:

– згідно з теорією вільної громади – власник, підприємець, контролер;

– згідно з державницькою теорією – контролер з обмеженими повноваженнями (ініціатор громадських слухань).

Громадянин: підприємець, користувач, контролер, член громади, співвласник (у рамках теорії вільної громади).

Тут використовуємо ідентифікацію підприємця Йозефа Шумпетера як того гравця, який створює інновацію [8]. Щоб створити інновацію, винахід необхідно довести до комерційного використання. Найоптимальніше у блоці «енергія, що надходить» здійснювати комерціалізацію винаходу (приймати рішення щодо комерціалізації) саме власнику. Державне рішення було б надто громіздким. Його міг би покращити цілий спектр управлінських інновацій, які навіть у приватному бізнесі здійснити значно складніше, ніж продуктиві, оскільки вони пов'язані з великими людськими колективами. У випадку приватного власника мінімізація втручання держави (наприклад, у випадку уникнення зовнішніх екстерналій) можлива лише за нульових трансакційних витрат (відома теорема Коуза інституційної теорії [9]), що уявити собі доволі складно. Коуз не враховував ролі громади як окремої дієвої інституції, яку не слід розглядати як частину громіздкої державної вертикалі. Зазначимо, що інституційна одиниця – економічний агент, який може володіти товарами й активами, мати економічні зобов'язання і від своєї особи здійснювати операції з іншими агентами. Усі ці характеристики притаманні, згідно з офіційними інститутами, саме територіальній громаді.

Еліонор Остром ідентифікує такі інституції колективного використання спільної власності так: чітко визначена група індивідуальностей, яка, визначивши правила користування ресурсом, відповідно до локальних умов, створює довготермінові інституційні об'єднання (CPR-інституції) для моніторингу використання ресурсу, вирішення конфліктів, адміністрування санкцій [10]. Жан Гербер зазначає, що, на відміну від CPR-інституцій Е. Остром, публічні корпорації Швейцарії не лише самоорганізовані та базовані на праві власності, а й регульовані чіткою публічною політикою, яка стимулює їх до взаємодії у рамках політико-адміністративного об'єднання [11]. Здебільшого інтереси учасників таких корпорацій гомогенні. Це спеціалізоване об'єднання, скероване на управління своїм майном. На відміну від корпорацій бургерів (за

походженням), політичні муніципалітети, які теж функціонують у такому ж статусі, управляють цілим спектром публічних товарів і послуг.

Наприклад, політична громада Базеля взагалі не має власних органів, однак такі органи має місцева корпорація бургерів. Її представницький орган – рада у співпраці з рекламною агенцією – формує міський проект і намагається його найвигідніше продати. Тобто діє у цілковитій відповідності зі статусом підприємця – інноватора Йозефа Шумпетера. Тут панує думка, що громада найкраще виконає свої завдання тоді, коли використовує сучасні інструменти.

Дві третини швейцарських гірськолижних курортів є власністю територіальних громад. В Інтерлякені громада фінансово бере участь у розбудові туристичної інфраструктури, хоч і не має власних підприємств цього профілю. У Замедані та Сент Моріці громада безпосередньо працює у сфері туризму.

Лісове господарство Золотурна першим отримало сертифікат ISO серед підприємств цього профілю (40 % земель Золотурна – це ліс; більша його частина – власність громади бургерів).

2. Абсолютна додана вартість: енергія, що надійшла раніше і трансформується.

Держава, згідно з теорією вільної громади – гарант дотримання Конституції та законодавства, користувач.

Територіальна громада:

- згідно з теорією вільної громади – власник, підприємець, контролер;
- згідно з державницькою теорією – контролер з обмеженими повноваженнями.

Доцільно наголосити на особливих можливостях громади - власника у виробництві біогазу з прив'язкою до конкретних земельних ділянок та фермерських господарств. Такі ж можливості з'являються у сфері інтерналізації негативних зовнішніх екстерналій. Усе це можливо лише в рамках теорії вільної громади.

3. Відносна додана вартість – енергія, залучена завдяки продуктовим та управлінським інноваціям. Включає вертикаль: фундаментальна наука – винахід – інновація.

У даному випадку інновація – не лише винахід, що пройшов етап першого комерційного використання, а й винахід, що сприяв надходженню чи ефективнішому використанню енергії.

Держава – підприємець, користувач, гарант сталого розвитку.

Територіальна громада:

- згідно з теорією вільної громади – власник ресурсів, контролер, гарант дотримання законодавства, підприємець;
- згідно з державницькою теорією – роль громади не є значимою.

Громадянин–підприємець.

4. Енергія, залучена або використана ефективніше завдяки мінімізації трансакційних витрат та за рахунок послуг.

Держава:

- Згідно з теорією вільної громади – надає послуги громаді-

підприємцю та громадянину–підприємцю на некомерційній основі.

Держава відіграє роль виконавця делегованих громадою послуг, гаранта сталого розвитку. Наприклад: функція митника – максимально швидко оформити митний вантаж; функція податківця – мінімізувати час підприємця на адміністрування податків; функція міліціонера – упередити злочин через гарантування ситуації дотримання конституційних прав, через роботу з громадою, органічним представником якої він є; функція працівника ДАІ – реєструвати порушення правил дорожнього руху тощо.

- Згідно з державницькою теорією, місцеве самоврядування – лише форма державного управління; громаді дозволено лише те, що передбачено законом. Отож послуги держави громаді видаються фікцією. Крім того, вибір діяльності місцевого самоврядування є прерогативою держави, що виключає в останньої підприємницьку діяльність (за Шумпетером).

За відсутності самостійного місцевого самоврядування громіздка державна машина починає самостійно займатися господарською діяльністю, а не надає послуги підприємцям на основі сплачених ними податків.

Територіальна громада:

- у рамках теорії вільної громади – підприємець, гарант дотримання законодавства;
- у рамках державницької теорії – контролер органів державної влади з обмеженими функціями (громадські слухання).

Громадянин: підприємець, хеджер, контролер.

Проте громадянин, як ніхто інший, зацікавлений у субсидіарності, тобто наблизенні послуг до кінцевого споживача. Логічно, що такий стан справ можливий лише за умови реалізації засад теорії вільної громади.

Протестуємо зазначену методику на прикладі 57-ми територіальних громад України, що функціонують у рамках теорії вільної громади, фактично набули статусу публічної корпорації, а також таких, де такий крок планують у близькій перспективі. У цих громадах здебільшого приймають рішення загальними зборами.

Розглянемо абсолютну додану вартість:

1. Громади – підприємця:

- вирощування риби (Чайківка (Житомирщина), в планах Шоломиничі (Львівщина));
- вирощування зерна (Чайківка);
- садівництво (невдала спроба за відсутності громади - власника у Дернові (Львівщина));
- лісництво (в умовах спротиву Чайківка (Житомирщина), Руда (Львівщина));
- виробництво біогазу (реалізують деякі громади Кам'янсько-Бузького району Львівщини);

- вибір оптимального для громади використання озера (Бушеве (Київщина));
- відновлення або будівництво гідроелектростанції (у планах Краковця (Львівщина), Чайківки (Житомирщина)).

2. Громади – контролера:

- вияв неправомірного використання землі (Прибужани (Львівщина); Добротвір (Львівщина); Недайвода, Шульгівка (Дніпропетровщина); Переможне (Львівщина); Сівка-Войнилівська, Делісе (Івано-Франківщина); Гуляйполе (Запоріжжя)) [12];
- вияв неприйняттого використання деревини на ТЕС (Іванків (Київщина));
- заборона використання озера як кар'єра для видобутку граніту (Бушеве (Київщина));
- вияв неправомірного надання неіснуючим органом місцевого самоврядування неіснуючому суб'єкту господарювання у постійне користування водних об'єктів загальною площею 232 га (Краковець (Львівщина));
- вимога громади Брюхович (Львівщина) щодо усунення незаконних споруд з прибережної зони.

Зазначимо, що діючі органи місцевого самоврядування протягом усіх років незалежності ці питання навіть не піднімали [13].

3. Громади – власника:

Вимога громад Добротвора, Прибужан, Рудої до ПАТ "ДТЕК Західенерго" щодо сплати повних сум оренди землі та водного плеса.

Громада відмовила кількома громадськими слуханнями у наданні в концесію прибуткового Водоканалу (Миколаїв (Львівщина)).

Приклади створення відносної доданої вартості територіальною громадою:

- започаткування практик органічного землеробства (у планах Прибужани, Руда, Шоломиничі);
- мінімізація трансакційних витрат, пов'язаних з очисткою системи водовідведення; громада безпосередньо як підписант акту виконаних робіт (Руда (Львівщина));
- громада як гарант дотримання Конституції усунула загальним рішенням незаконне збройне формування від виконання функцій міліції (Врадіївка (Миколаївщина)), чим виправила ситуацію з ненадання відповідних послуг цією структурою.

Отже, все це дає підставу сформулювати певні висновки. В умовах фактичної побудови Конституції України на основі теорії вільних громад, частину законодавчих актів в Україні, за відсутності Конституційного суду як незалежної інституції, прописано в рамках державницької теорії самоврядування. Отже, в Україні відсутні можливості для побудови ефективно функціонуючої системи управління та саморозвитку. У цій ситуації, як засвідчують результати

тестування, територіальна громада не має змоги повною мірою реалізувати свої ролі у формуванні доданої вартості, роль держави є перебільшеною та неефективною, громадянин не може реалізувати своїх можливостей унаслідок значних трансакційних витрат.

Завдяки тестуванню з'ясовано, що дотримання конституційних засад у сфері функціонування громади – публічної корпорації – дає змогу виконувати поставлені завдання навіть в умовах спротиву неефективних, з точки зору формування доданої вартості, державних структур. Інновацію у такій моделі слід сприймати як винахід, що сприяв нагромадженню, виробництву чи ефективнішому використанню енергії, а не лише як винахід, що отримав комерційне застосування.

Для реалізації моделі формування ефективної економіки громаді необхідно дати змогу функціонувати як підприємцю, контролеру, власнику та гаранту дотримання законодавства. Це можливо в умовах поєднання напрацювань українських вчених у сфері фізичної економії, інноваційної та інституційної економіки, теорії вільної громади та реалізації такої моделі на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Business Fitness. Get What It Means to “Add Value”? Find Your Niche and Showcase It. [Internet resource]. – Access: <http://www.dawnlennon.com/2013/03/09/get-what-it-means-to-add-value-find-your-niche-and-showcase-it/>
2. Bates M. E. What does 'added value' mean? [Internet resource]. – Access: http://www.librarianoffortune.com/librarian_of_fortune/2010/04/what-does-added-value-mean.html
3. Accounting web / Marcus Cauchi. What added value means [Internet resource]. – Access: <http://www.accountingweb.co.uk/article/what-added-value-means/526074>
4. Подолинський С. А. Вибрані твори / С. А. Подолинський. – К.: КНЕУ, 2000. – 326 с.
5. Руденко М. Енергія прогресу (Нариси з фізичної економії) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Rudenko_Mykola/Energia_progresu/
6. Лісовський О. П. До сутності додаткової вартості в контексті української школи фізичної економії / О. П. Лісовський // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. – 2010. – С. 518–527. – (Сер.: Економіка; – Вип. 14).
7. Основні теорії місцевого самоврядування в історії політико - правової думки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/13761025/pravo/osnovni_teoriyi_modeli_mistsevogo_samovryaduvannya_istoriyi_politiko-pravovoyi_dumki
8. Життя і творчість Йозефа Шумпетера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iee.org.ua/ua/great_scientist/2/
9. Економічні інститути і трансакційні витрати. Теорема Р. Коуза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15931106-/ekonomika/ekonomichni_instituti_transaktsiyini_vitrati_teorema_kouza

10. *Остром Э.* Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности / Остром Э.; пер. с англ. - М.: ИРИСЭН, Мысль.– 2010. – 447 с.
11. *Gerber J.* The role of Swiss civic corporations in land use planning / Gerber J., Nahrath S., Csikos P., Knoepfel [Internet resource] – Access: <http://www.envplan.com/abstract.cgi?id=a43293>
12. *Гурняк І.* Територіальна громада: від віртуальності до ефективності [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://terhromady.info/brochure/>
13. *Гурняк І.* Територіальна громада як суб'єкт господарювання/ Гурняк І., Яремчук О.// Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ. – Вип. 3(22). – 2014. – С. 245–255.

*Стаття надійшла до редколегії 01.11.2014.
Прийнята до друку 01.12.2014.*

VALUE ADDED AS A TOOL OF TERRITORIAL COMMUNITY – ENTREPRENEUR, OWNER AND CONTROLLER

Ihor Gurnyak

*Ivan Franko National University of Lviv,
19/304, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, Ukraine, 79000;
tel. +38 (032) 239-46-02, e-mail: ag.kpl.lviv@gmail.com*

To implement the model of an efficient economy it is necessary to give the community an opportunity to function as an entrepreneur, controller and guarantor of compliance with the legislation, as an owner. This is possible in terms of combining the developments of Ukrainian scientists in the field of physical economy, innovation and institutional economics, the theory of free community and implementing this model in practice. Innovation in this model should be seen as an invention that contributes to the accumulation, production or energy efficiency, not just as an invention that has received commercial use. Testing shows that the constitutional principles in the functioning of the community allow performing tasks even in terms of resistance from the side of the state structures that are inefficient in terms of value added formation.

Key words: value added; community; entrepreneur; owner; controller.

**ДОБАВЛЕННАЯ СТОИМОСТЬ КАК ИНСТРУМЕНТ
ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБЩИНЫ - ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯ,
ВЛАДЕЛЬЦА И КОНТРОЛЁРА**

Игорь Гурняк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Сечевых Стрельцов, 19/304, г. Львов, Украина, 79000;
тел. (032) 239-46-02, e-mail: ag.kpl.lviv@gmail.com*

Для реализации модели формирования эффективной экономики необходимо предоставить обществу возможность функционировать как предприниматель, владелец, контролёр и гарант соблюдения законодательства. Это возможно в условиях сочетания наработок украинских ученых в области физической экономики, инновационной и институциональной экономики, теории свободной общины и реализации такой модели на практике. Инновацию в такой модели следует воспринимать как изобретение, что способствовало накоплению, производству или эффективному использованию энергии, а не только как изобретение, получившее коммерческое применение. Тестирование показывает, что соблюдение конституционных принципов в сфере функционирования общества позволяет выполнять поставленные задачи даже в условиях сопротивления неэффективных, с точки зрения формирования добавленной стоимости, государственных структур.

Ключевые слова: добавленная стоимость; община; предприниматель; владелец; контролёр.